

dr. sc. Željko Karaula
znanstveni suradnik
vanjski suradnik Zavoda HAZU u Bjelovaru
Banovine hrvatske 26b, Bjelovar
historik2000@gmail.com

Primljeno/Received: 1.2.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 21.4.2017.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK 929.735(497.526 Daruvar)
929.52TükörydeAlgyest

PRILOG ZA POZNAVANJE POVIJESTI VLASTELINSKE OBITELJI TÜKÖRY DE ALGYEST U DARUVARU TIJEKOM DRUGE POLOVICE 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Sažetak: Rad na osnovi periodike (*Glasnik županije požeške, Narodne novine*) i literature donosi osnovne podatke o pomađarenoj židovskoj vlastelinskoj obitelji Tüköry de Algyest, koja je kupila daruvarsko vlastelinstvo od plemićke obitelji Jankovića 1879. godine. U nešto više od četvrt stoljeća ova plemićka obitelj puno je uložila u razvoj vlastelinstva, trgovišta Daruvar i drugih posjeda. Posebno je značajna politička i gospodarska djelatnost njezina najistaknutijeg pripadnika, vlastelina i saborskog zastupnika Vjekoslava Tüköry de Algyesta, koji je uz pomoć mađarskog kapitala razvijao i posve kontrolirao stanje u trgovištu Daruvar i široj okolini. Aktivnost obitelji Tüköry de Algyest u tom je razdoblju bila ključna za razvoj gospodarskoga i kulturnog života daruvarskoga kraja.

Ključne riječi: Tüköry de Algyest, Daruvar, gospodarstvo, politika, kultura.

1. Uvod

U okviru hrvatske historiografije relativno je slabo istraživana povijest hrvatskog plemstva, izuzimajući ono srednjovjekovno koje je i danas u istraživačkom uzletu. Kako navodi Karbić: „... plemstvu neskloni politički sustavi koji su vladali Hrvatskom i širom regijom također su dali doprinos proučavanju, odnosno neproučavanju plemstva, a svoj je negativni doprinos dala i relativna izoliranost hrvatske historiografije od ostalih europskih historiografija,

posebice tijekom druge polovice 20. stoljeća, dakle upravo u razdoblju kada se u istraživanju plemstva kao društvene skupine formuliraju različite suvremene metode.⁹⁹ To se posebno odnosi na novo slavonsko plemstvo, pretežno stranog podrijetla, koje počinje od sredine 18. stoljeća kupovati velika vlastelinska imanja na području Slavonije.¹⁰⁰ Postojali su određeni napori da se u okviru gospodarske povijesti obrade pojedina velika slavonska vlastelinstva,¹⁰¹ dok je puno šira aktivnost slavonskog plemstva na političkom, kulturnome, društvenom i socijalnom nivou zanemarena, odnosno ne postoje specijalizirane studije o tome.¹⁰² Također, i zbog slaboga kapitala plemićka industrijalizacija je prošla potpuno nezamjetno u hrvatskoj historiografiji. U doba vladavine Habsburgovaca u hrvatske su zemlje došle mnogobrojne plemićke obitelji, koje su stekle indigenat te bile priznate domaćim plemstvom. Taj je proces napose bio čest nakon oslobođenja Slavonije od osmanlijske vlasti (kraj XVII. st.), kada su velike posjede na novooslobođenom području dobile ili kupile upravo strane plemićke obitelji (npr. Odescalchi, Hillebrand Prandau, Khuen, Eltz). Bilo je to razdoblje od 18. do prvog desetljeća 20. stoljeća, u kojem su te plemićke obitelji, koje su se prilagodile kapitalističkom načinu proizvodnje, dale ključan doprinos procesima modernizacije mnogih gospodarskih, društvenih i kulturnih djelatnosti. Istraživanje tih procesa tek predstoji hrvatskoj historiografiji.

2. Kratko o plemićkoj obitelji Janković u Daruvaru (1763. – 1879.)

Nakon dvjestogodišnjeg turskoga gospodstva vraćeno je Slavoniji njezino tradicionalno upravno uređenje u obliku triju slavonskih županija (Požeška, Osječka i Srijemska). Sva imanja tada su prešla u nadležnost Dvorske komore, pri čemu je radi sagledavanja stanja 1736. proveden vlastelinski popis stanovništva i imovine. Po tom popisu na vlastelinstvu i vojvodaluku Podborje nalazilo se 287 kuća i domaćinstava, pri čemu su glavni prihodi stanovništva

⁹⁹ Damir, KARBIĆ, Plemstvo – definicija, vrste, uloga, *Povijesni prilozi*, br. 21., 2006., 12.- 13.

¹⁰⁰ Mirjana, GROSS, O položaju plemstva u strukturi elite u sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća, *Historijski zbornik*, god. 31.-32., 1978.-1979, 123.-149. Što se tiče domaćeg i stranoga zagorskog plemstva zanimljivi su s puno podataka i fotoalbumi pojedinih plemenitaških obitelji (iako oni ne mogu zamijeniti temeljne studije) – Slavko, ŠTERK, *Fotografski albumi obitelji Hellenbach iz Marije Bistrice*, Zagreb, 2009.

¹⁰¹ Igor, KARAMAN, Valpovačko vlastelinstvo, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske*, 13., JAZU, Zagreb, 1962. Vidi i suvremenije pokušaje: Vlado, HORVAT, Filip, POTREBICA, Srijemska županija, Vukovarsko vlastelinstvo i trgovište Vukovar, *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb, 1994., 155.- 182.

¹⁰² Vidi napr. recentni multidisciplinarni način obrade plemićke obitelji Rauch u: Iskra, IVELJIĆ, *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi*, Zagreb, 2014. O problemima obrađivanja povijesti hrvatskoga i slavonskog plemstva vidi: Mira, KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Što se dogodilo s plemstvom u Hrvatskoj i Slavoniji, *Dies Historiae*, br. 2, 2007., 199.- 245.

bili stočarstvo, vinogradarstvo i šljivarstvo.¹⁰³ Na cijelomu slavonskom prostoru prevladavala su velika vlastelinska imanja pretežno stranih aristokrata kojima je Dvor davao posjede kao naknadu za zajmove u ratovima. Većina aristokrata kupila je imanja od Dvora za novac. U razmaku od 1760. do 1763. godine vlastelinstva Pakrac, Sirač i Podborje kupuje plemić Antun Janković, pri čemu je za vlastelinstvo Sirač dao 40.000 forinti.¹⁰⁴ Daruvarsko vlastelinstvo bilo je više od 100 godina (1763. – 1878.) u posjedu plemićke obitelji Janković, koja je na vlastelinstvo naselila strane i domaće obrtnike i trgovce te tako obnovljenom naselju, prijašnjeg imena Podborje, dala mađarsko ime Daruvar („ždralov grad“, prema liku ždrala u obiteljskom grbu). Između 1771. i 1777. nepoznati bečki arhitekti sagradili su za grofa Antuna Jankovića (1729. – 1789.) raskošan jednokatni dvorac s trima krilima sa 60 prostorija i velikim perivojem. U svom putovanju Slavonijom carski savjetnik i putopisac Friedrich Wilhelm von Taube pohvalno je opisao dvorac kao „najljepši u cijeloj kraljevini koji se ne bi trebao ni u Beču skrivati“. ¹⁰⁵ Međutim, već za uprave njegova sina Ivana Jankovića (od 1813. imanjem upravlja Izidor Janković, Ivanov sin iz prvog braka), a posebno grofa Julija Jankovića „koji je primio veliku baštinu sa znatnim teretima“ u razvoju vlastelinstva su se iskazivale različite poteškoće.¹⁰⁶ Sredinom 19. stoljeća obitelj Janković imala je na vlastelinstvima Daruvar, Pakrac, Sirač i Stražeman 1.390 selišta.

Drugu polovicu 19. stoljeća na slavonskim imanjima okarakterizirala je teška prilagodba novom kapitalističkom sustavu. Ukidanje feudalnog odnosa i pokrenuti proces zemljišnog rasterećenja zadali su težak udarac obitelji Janković. Grof Julije Janković je naslijedivši očeva imanja naslijedio i dugovanja.¹⁰⁷ Odlučio je da mu je najpametnije prodati imanje Pakrac, uslijed donošenja patenta 1857. godine kojim se vlastelinske šume prenamjenjuju u općinske ovisno u veličini zemljišta. Tako je 1861. godine Pakrac dobio nove vlasnike (osim čestice s pakračkim gradom).¹⁰⁸ Eksploatacijom šuma od 1860. godine pa nadalje grof Julije Janković pokušava poboljšati financijsko stanje na preostalim imanjima, no to je s druge strane tražilo i mnogo ulaganja u proizvodnju materijala i prijevoz istoga. Ne uspijevajući spojiti kraj s krajem, Janković daje u zakup svoje dijelove vlastelinstva Daruvara i Sirača na određeni rok

¹⁰³ Ive, MAŽURAN, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga*, Osijek, 1993., 710.

¹⁰⁴ Zdravko, PALAVRA, *Jankovići daruvarski – obnovitelji daruvarskog identiteta*, Daruvar, 2013., 7.

¹⁰⁵ Mladen, OBAD ŠČITAROCI, Bojana, BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji, Šćitaroci*, Zagreb, 1998., 118. Vidi i: Matija, PILLER, Ljudevit, MITTERPACHER, *Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. godine*, Povijesni arhiv Osijek, Osijek, 1995.

¹⁰⁶ Julije, KEMPF, O grofovskoj porodici Jankovića-Daruvarskih, *Vjesnik kraljevskoga Državnog arkiva u Zagrebu*, god. IV., Zagreb, 1929., 152.

¹⁰⁷ KEMPF, nav. dj., 152.

¹⁰⁸ Gjuro, SZABO, Iz prošlosti Daruvara i okolice, *Narodna starina*, br. 11, 1932., 93.

francuskoj tvrtki *Société d'importation de chéne*, koja zatim podiže pilane u Daruvaru i okolici.¹⁰⁹ No, i dalje je ostao problem prometne izoliranosti, odnosno nedostatka željeznice koja bi povezivala pakrački i daruvarski kraj s ostatkom Hrvatske i Ugarske. Iako se grof Janković zalagao za ovakvu vrstu prometnice te je čak prisustvovao na Banskoj konferenciji za željeznice 1862. godine, pruga ipak nije zaživjela za vrijeme njegova života. Godine 1876. grof Julije Janković prodaje Stražeman s dvorom, da bi 1879. konačno prodao i Daruvar Magdaleni Lechner.¹¹⁰ Nakon prodaje svojih imanja, grof Julije Janković s obitelji napustio je daruvarski kraj i nastanio se u mjestu Kalkbrunn kraj Beča (često je boravio i na svom posjedu kraj Ahenskog jezera u Titolu) gdje je i preminuo. Nije imao muških potomaka, nego samo dvije kćeri, od kojih se najmlađa udala za Belu pl. Adamovića Čepinskog, zastupnika u hrvatskom i ugarskome Saboru, a druga kći Ana Jelisaveta nije se udavala.¹¹¹

3. Obitelj Tüköry de Algyest u Daruvaru i okolici

Za razliku od obitelji Janković o kojoj je u raznim prilikama dosta pisano u historiografiji, o plemenaškoj obitelji Tüköry de Algyest koja ih je naslijedila ne postoje nikakvi historiografski radovi.¹¹² Dolazak plemenaške obitelji Tüköry de Algyest na područje Daruvara izravno je povezan sa svršetkom stoljetne nazočnosti ugledne i bogate plemićke obitelji Janković u zapadnoj Slavoniji. Daruvarski dvorac i vlastelinstvo kupila je od grofa Julija Jankovića 1879. godine Magdalena Lechner (1835. – 1883.), odnosno obitelj Tüköry. Naime, Magdalena Lechner je bila udovica poznatog austrijskoga poduzetnika Antona Paula Lechnera (1792. – 1860.), koji se obogatio kao partner u trgovačkoj bečkoj tvrtki *Franz Winkler & Sons*, a bio je i vlasnik jedne bečke pivovare. Nakon njegove smrti žena mu je Magdalena naslijedila velik imetak.¹¹³ U braku s Lechnerom Magdalena je imala troje djece, od kojih joj se najstarija kći Antonija udala 1851. za Aleksandra Tüköry de Algyesta (1826. – 1895.), pomađarenoga Židova, ranijeg

¹⁰⁹ Elena, ŠEBA, *Plemićka porodica Janković Daruvarski u drugoj polovici 19. stoljeća*, (diplomski rad), Zagreb, Filozofski fakultet, 2012.

¹¹⁰ SZABO, n. dj., 93.

¹¹¹ Više o grofu Juliju Jankoviću u: Julijo grof Janković-Daruvarski, *Narodne novine*, br. 275 – 277, 1904., PALAVRA, n. dj., 42.-49. Za razumijevanje političke djelatnosti grofa Julija Jankovića vidi: Jovan, ŽIVKOVIĆ, *Politički pabirci iz nedavne prošlosti Hrvatske ili Kako je postala hrvatsko-ugarska nagoda*, Zagreb, 1892., 35.-37, 44.-45, 57.-62, 64, 69, 73.-74, 77.-80, 86.-87.

¹¹² Obitelj se tek marginalno spominje u nekim radovima te u daruvarskoj monografiji iz 1975. godine. Josip, MATUŠEK, Daruvar prije Prvog svjetskog rata, u: *Daruvar*, Zagreb, 1975., 28.-33.

¹¹³ *Handels und Gewerbe-Adressenbuch*, Wien, 1846., 146., <https://www.findgrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=105726615> (2.3.2017.).

prezimana Spiegel.¹¹⁴ Nakon Magdalenine smrti 22. srpnja 1880. u Daruvaru i službeno je sva njezina imovina prešla u ruke obitelji Tüköry. Preci Aleksandra Tüköry de Algyest došli su iz Schwarzwalda, područja u jugozapadnoj Njemačkoj, odakle su emigrirali oko 1740. u Mađarsku. Aleksandrov otac Josip (József) Spiegel dobio je 1831. godine plemićki naslov od austrijskog cara Franje II. i istovremeno je mađarizirao svoje prezime kao Tüköry (na mađarskom jeziku riječ tükör znači ogledalo, kao i spiegel na njemačkom) s dodatnim naslovom Algyest.

Obitelj Tüköry de Algyest ogledni je primjer uspješne židovske asimilacije, odnosno mađarizacije. Prema mađarskom povjesničaru Hanáku razlozi su uglavnom bili socijalne prirode – pomađariti se i prilagoditi mađarskom plemstvu osiguravalo je židovskoj buržoaziji uspon na društvenoj ljestvici jer je židovska buržoazija unatoč veličini svoga kapitala socijalno bila manje vrijedna, pri čemu su dobro došle u doba reformi ideje racionalnog liberalizma, ali i jasna činjenica identifikacije „Mađar jednako gospodar“.¹¹⁵ Aleksandrov otac Josip Spiegel (kasnije Tüköry de Algyest) bio je građevinski poduzetnik koji je s također poznatim mađarskim građevinskim majstorom Istvánom Széchenyem gradio lančane mostove. Na ovom poslu stekao je također znatan imetak koji su naslijedila njegova djeca.¹¹⁶ U braku s Antonijom Aleksandar Tüköry imao je petoro djece, četiri sina Antala (Antun) Tüköry de Algyest (1852. – 1917.), Aloisa (Vjekoslav) Tüköry de Algyest (1854.-1903.), Eugena (Jenó) Tüköry de Algyest (1856.-1913.) i Geza Tüköry de Algyest te jednu kćer Margitu Tüköry de Algyest (1862. – 1942.).¹¹⁷

Nema sumnje, obitelj Tüköry von Algyest politički i ekonomski izvrsno se u osamdesetim godinama 19. stoljeća uklopila u provođenje ekonomske politike mađarskih vladajućih krugova koju je prema Hrvatskoj preuzeo novi hrvatski ban, slavonski vlastelin, grof Khuen-Héderváry. U borbi protiv oporbenoga hrvatskog građanstva Khuen je tražio i našao oslonac u separatističkim tendencijama nekih slavonskih slojeva, posebno veleposjedničkog plemstva i aristokracije (koja je uglavnom bila stranog podrijetla). Prema smjernicama te ekonomske politike mađarske vlade, Khuen posebno podupire interese slavonskog veleposjeda, osobito u uključivanju stranoga kapitala u širenje eksploatacije šuma. Generalno je cilj takve politike

¹¹⁴ Točnije: Sándor Tamás Antal Tüköry de Algyest. „(...) peštanskim građanima Thomasu Kardetteru i Josefu Spiegelu, kao i Kardetterovoj djeci rođenoj sa suprugom Barbarom Lovas: Leopoldu, Antonu, Josefu i Barbari te Spiegelovoj djeci rođenoj sa suprugom Barbarom Kardetter: Josefu – Thomasu, Alexanderu – Thomasu – Antonu i Hermini – Teresiji, uz istodobnu izmjenu prezimena Kardetter u Algyai, a Spiegel u Tüköry kao i dodjelu titule 'von Algyest' obojici“, u *Beču, 8. travnja 1831. godine s potpisom kralja Franza II. Austrijskog (1768. – 1835). u: Ivan, BOJNIČIĆ, Der Adel von Kroatien und Slavonien, Zagreb, 1995., 194. (pretisak prvog izdanja iz 1899. godine).*

¹¹⁵ Péter, HANÁK, Tipovi židovske asimilacije u Habsburškoj monarhiji, *Zbornik Mirjana Gross, Zagreb, 1999., 214.*

¹¹⁶ Vjekoslav pl. Tukory, *Glasnik županije požeške*, br. 17., 25. 4. 1903., 2.

¹¹⁷ <https://www.geni.com/people/Geza-T%C3%BCK%C3%B6ry-von-Algyest/600000041012018651> (2. 2. 2017.)

potisnuti i spriječiti svaku mogućnost razvoja i konkurencije hrvatske proizvodnje prema mađarskoj industrijskoj privredi.¹¹⁸

Razvoj vlastelinskih imanja predstavljao je važan čimbenik u životu cjelokupnog stanovništva Slavonije, ne samo do revolucije 1848. godine i rušenjem feudalnog poretka, nego i u sljedećim desetljećima. Veleposjednički sloj i dalje je igrao ključnu ulogu u socijalno-ekonomskim odnosima u Slavoniji i u političkom životu zemlje. Osnovna su obilježja gospodarskog sustava Slavonije tijekom 19. i prvih decenija 20. stoljeća izrazito istaknuta uloga manjeg broja veoma prostranih vlastelinstava koja obuhvaćaju veliku većinu seljačkih gazdinstava. Potrebno je istaknuti da se 1848. godine u slavonskim županijama (bez Srijema) nalazilo sedam imanja (21,2%) s više od 300 sela, koja su raspolagala sa 69,9 % selišta i 67,4 % želira u Slavoniji. Slični podaci pojavljuju se u istraživanju 1900. Godine, kada se među imanjima ističe grupacija najvećih s više od 5000 ha, kojih ima 22 (24% svih posjeda). Vlasnici takvih krupnih vlastelinskih imanja u Slavoniji bili su uglavnom Nijemci i Mađari. Tako od ukupno 633.229 ha u rukama privatnih vlasnika iznad 1000 ha (popis 1895.), na njemački veleposjed otpada 211.841 ha, a na mađarski 168.302 ha, što je u konačnici činilo 60% ukupne površine takvih veleposjeda. Sve je to posljedica, prema Karamanu, „zbivanja u samom početku procesa konstituiranja zemljoposjedničkih odnosa u Slavoniji nakon oslobođenja ispod turske vlasti“.¹¹⁹

* * *

Obitelj Tüköry de Algyest bili su najveći zemljoposjednici u Požeškoj županiji (gdje se nalazio i Daruvar) i 1902. godine površina njihova vlastelinstva iznosila je 12.620 hektara.¹²⁰ Prema statističaru Krški na nivou Kraljevina Hrvatske i Slavonije u kategoriji između 30.000 i 40.000 jutara zemljišta nalazili su se posjedi: obitelji pl. Tüköry de Algyest (37.600), grofa Theodora Pejačevića (34.800 jutra), grofa Jakoba Eltza (33.144 jutra).¹²¹ O bogatstvu Tüköryjevih svjedoči i podatak da su bili na vrhu popisa poreznih obveznika Požeške županije, bez obzira na to jesu li navođeni kao skupni vlasnici ili pojedinačno sa svojim udjelima.¹²² U popisu za

¹¹⁸ Igor, KARAMAN, Osnovna obilježja razvitka industrijske privrede u sjevernoj Hrvatskoj do Prvog svjetskog rata, *Acta historico-ueconomica iugoslaviae*, vol. I., 1974., 49.

¹¹⁹ Igor, KARAMAN, Sumarni katastar veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. stoljeća (S posebnim osvrtom na proces geneze stranog vlastelinskog elementa u prvoj polovici 18. stoljeća), *Radovi Centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima*, br. 2., 1973., 167.-169.

¹²⁰ Josip, KRŠKA, *Statistika i šematizam veleposjednika u Hrvatskoj i Slavoniji*, 124., OBAD ŠČITAROCI-BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, 37.

¹²¹ Josip, KRŠKA, *Statistika i šematizam veleposjednika u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1902., 124

¹²² Godine 1885. Aleksandar pl. Tüköry d'Algyest bio je prvi na popisu veleposjednika Požeške županije, Anton pl. Tüköry d'Algyest na trećem, a Alois pl. Tüköry d'Algyest na četvrtom. Oglas, *Narodne novine*, br. 231., 9. X. 1886., 3.

1892. obitelj Tüköry de Algyest (iskazana su četvorica Tüköryja – Aleksandar, Antun, Vjekoslav i Eugen) uplatila je te godine 12.540 forinti poreza (na drugom su mjestu bili kutjevački vlastelini Turković koji su uplatili 8.793 forinte).¹²³ Slični podaci bili su i sljedećih godina. Po svojim imanjima obitelj Tüköry bila je i dalje u vrhu obračuna godišnjih poreznih davanja. Tako je u 1896. godini plaćala 12.126. forinti, na drugome mjestu su bili vlastelini Kutjeva Milan i Dragan Turković s 8.911 forinti, na trećemu mjestu vlastelin Brestovca, dr. Mijo Reiner s 2.508 forinti poreza itd.¹²⁴

Već za prvih nekoliko godina u Daruvaru Tüköryjevi su poduzeli izgradnju novih zgrada, postavljanje ulične rasvjete, popločavanje ulica itd..¹²⁵ Matušek ističe da se u vrijeme obitelji Tüköry von Algyest podiže nekoliko značajnih industrijskih objekata, grade se ribnjaci, otvorene su staklana i četiri parne pilane, puštena u promet željeznička pruga Barcz – Daruvar, što je uvelike pridonijelo razvoju grada. Gradnja pruge pozitivno se odrazila i na razvoj onih grana privrede koje su se razvile još za vrijeme Jankovića – vinogradarstvo, ratarstvo, proizvodnja piva i liječenje bolesnika u kupalištu. Mnogo brže od industrije razvijala se trgovina, zatim zanatstvo i razne ugostiteljsko-uslužne djelatnosti.¹²⁶

Vlastelini Tüköry von Algyest su aktivno sudjelovali u društvenom životu Daruvara te pružali potporu raznim društvima. Osim toga, bili su najvažniji gosti na prigodnim zabavama u Daruvaru i okolici, među kojima su mnoge i organizirali. Posebno su bili nazočni zabavama daruvarskog Dobrovoljnoga vatrogasnog društva, u kojem je Vjekoslav Tüköry bio jedan od najvažnijih članova vatrogasnog Odbora.¹²⁷ Prema Heroutu, uz osnivanje daruvarskog DVD-a, njemu se pripisuje i osnivanje čitaonice u Daruvaru, a njegova je supruga Antonija darovala besplatno zemljište nasuprot katoličke crkve na kojoj je 1887. dovršena gradnja nove školske zgrade.¹²⁸

Često su se zabave održavale u prostorijama daruvarskog kupališta.¹²⁹ Osim toga, u skladu sa svojim položajem, ženski članovi obitelji Tüköry bili su u odborima raznih dobrotvornih udruga ili su samostalno davali svoje priloge. Tako je daruvarska vlastelinka Valerija Tüköry de Algyest poslala iz Berlina daruvarskom načelniku Izidoru Dobroviću stotinu maraka „da ih podieli među siromake daruvarske bez razlike narodnosti i vjeroizповједи“.¹³⁰

¹²³ Imenik porezovnika, *Glasnik županije požeške*, br. 13., 26. III. 1892., 3.

¹²⁴ *Glasnik županije požeške*, br. 9., 20. II. 1896., 3.

¹²⁵ Iz Daruvara, *Narodne novine*, br. 224., 1. X. 1886., 5.

¹²⁶ MATUŠEK, Daruvar prije prvog svjetskog rata, u: *Daruvar*, 29.

¹²⁷ Vesti iz Daruvaru, *Glasnik županije požeške*, br. 11., 13. III. 1897., 3.

¹²⁸ <http://blog.dnevnik.hr/vjenceslav1943> (Priče iz prošlosti) – (3. 3. 2017.)

¹²⁹ Iz Daruvara, *Glasnik županije požeške*, br. 5., 30. I. 1897., 3.

¹³⁰ Vesti iz Daruvara, *Glasnik županije požeške*, br. 6., 6. II. 1897., 3.

Članovima obitelji Tüköry pripadaju zasluge za ukupan napredak i poljepšanje Daruvara, pri čemu se osobito istaknuo Vjekoslav Tüköry koji je značajnu pozornost posvećivao uređenju dotad neuglednog trgovišta. Značajni zahvati učinjeni su na uređenju i unapređenju kupališta i perivoja koji ga je okruživao.¹³¹ Tüköryevi su posebnu pozornost posvetili kupalištu, posebno ljekovitim blatnim kupkama. Za vrijeme Jankovića blatne su kupke bile u daščari, da bi tek kasnije bila sagrađena od cigle oveća zgrada. Obitelj Tüköry de Algyest zidaju modernu zgradu po nacrtima peštanskih arhitekata, a sagrađeni su i svratište za goste i još dvije zgrade te je uređen i veliki kupališni park, dok su u šumici uređeni putovi itd.¹³² Hrvatski književnik Josip Eugen Tomić u svojem je članku iz 1897. godine o povijesti Daruvara istaknuo da se obitelj Tüköry trudi „da kupalište, od kojega samo mjesto ima veliku materijalnu korist, u dobrom redu drži i prema zahtjevom napredujućeg vremena uljepšava i svim potrebitim providjuje“.¹³³

Slično je pisao i *Liječnički vjesnik* 1894. godine, ističući korisnost toplica za liječenje bolesnika. U članku pod naslovom „Daruvarska kupelj“ stoji: „Kupelj leži u požežkoj županiji, sjeverno od Pakraca. Ista bijaše do najnovijega vremena vlasništvo grofovske porodice Jankovićah, koji su to kupalište i uredili onako, kako ga sada vidimo. U najnovije vrijeme prešla je kupelj i gospoštija Daruvar u vlastnost pl. porodice Tüköry d'Algyest. Kupalište sa svojim zgradama leži u sredini trgovišta, u liepoj dolini, koju sa svih strana okružuju briežuljci sa šumom, i vinogradi s oranicami. Potok Toplica teče posried te doline mimo kupelji. Odmah do kupališta ima krasan perivoj od kojih 61 jutro. Na južnoj strani perivoja, medju krasnim nasadi i hrpami drveća smještene su zgrade za kupanje i za goste.“¹³⁴ Kupalište je obitelj 1903. godine dala u zakup Sigmundu Löwyju. Povodom toga pisao je *Glasnik županije požeške*: „Jedva je šest nedjelja prošlo, kako je novi zakupnik preuzeo kupalište, već se vide mnoga poboljšanja. Tako kupališni perivoj ima sada sa svojim podpuno obnovljenim stanbenim kupališnim zgradama upravo novi vid, a osobit je u obzir uzet na obnovu poznate ljekovite blatne kupelji.“¹³⁵ Za vrijeme njegova upravljanja perivoj u kupalištu je bio vrlo raskošan. Cvjetni su se aranžmani na cvjetnim gredicama izmjenjivali redovito i brižno, a brigu o njima su vodili kvalificirani vrtlarski stručnjaci. Društveni život u toplicama bio je razvijen, a kupališni turizam cvjetao. Zabilježeno je da je 1897. u kupalištu bio 121, a 1905. čak 741 gost. Godine 1909. kupalište je posjetilo 10.928 gostiju, od toga 7.369 žena. Za usporedbu, Daruvar je 1903. imao 1.846 stanovnika.¹³⁶

¹³¹ Iz pakračke podžupanije, *Narodne novine*, br. 135., 16.VI.1885., 2.

¹³² Gjuro, SZABO, Iz prošlosti Daruvara i okolice, *Narodna starina*, br. 28., 1932., 92.

¹³³ Josip Eugen Tomić, Daruvar, *Glasnik županije požeške*, br. 22., 29. V. 1897., 3.

¹³⁴ *Liječnički vjesnik*, 1894., br. 6., 107.

¹³⁵ Iz Daruvara, *Glasnik županije požeške*, br. 21., 23. V. 1903., 2.

¹³⁶ Mirjana, JAKČIN-IVANČIĆ, Studija obnove i zaštite lječilišnog perivoja u Daruvaru, *Vrela*, br. 34, 2011., 11.

Članovi obitelji Tüköry često su putovali po Europi posjećujući svoje rođake i prijatelje. Tako se najstariji pripadnik obitelji, Antun Tüköry, zaručio u Berlinu s gospođicom Valériom H. Goldschmidt iz bogate berlinske židovske obitelji.¹³⁷ *Narodne novine* javljaju i o društvenom životu obitelji Tüköry. Tako stoji da se sredinom 1890. godine „nakon sretno obavljena vjenčanja vratio iz Pešte sa suprugom, mladi vlastelin daruvarski g. Eugen pl. Tüköry de Algyest u Daruvar, gdje je sretne vjerenike dočekala čarobna razsvjeta kupališnog i vlaštelinskog perivoja. Improviziran prizor izmamio je iz kućah dosta občinstva daruvarskog“.¹³⁸

Osim razvoja kupališnog turizma obitelj je počela razvijati i ribnjačarstvo. Gradnja ribnjaka započela je 1900. godine na prijašnjim terenima močvarnih šuma i livada. Tijekom godina ribnjaci su se širili na zapad, nizvodno od Ilove. U izgradnji nasipa sudjelovali su radnici kubbikaši iz cijele Austro-Ugarske Monarhije. To su većinom bili Mađari, a uz njih je bilo Čeha, Poljaka i Nijemaca koji su se nastanili u okolnim selima.

5. Politička djelatnost Vjekoslava Tüköryja de Algyesta u Hrvatskoj i Slavoniji

Na političkom planu novi vlastelin Vjekoslav Tüköry de Algyest uključuje se u redove vladine Narodne stranke pod banom Ladislavom Pejačevićem. Mađarska vlada ima veliko povjerenje u slavonsko plemstvo pa stoga ne iznenađuje da su od 1880. do 1908. svi banovi slavonski plemići (Ladislav Pejačević, Khuen, Teodor Pejačević, Aleksandar Rakodczay).

Na saborskim izborima održanim od 13. do 17. rujna 1881. Vjekoslav Tüköry pobjeđuje u izbornom kotaru Daruvar. U novom sazivu Sabora izabran je u Odbor za verifikaciju te u Donju (zastupničku) kuću zajedničkog Hrvatsko-Ugarskog sabora.¹³⁹ Njegov izbor je međutim osporavala oporba. Iako je Vjekoslav Tüköry de Algyest izabran većinom od 190 glasova, dok je protivni kandidat imao samo 23 glasa, oporba (odnosno izbornici) se protivila njegovu mandatu, tužeći se da izborne liste nisu bile pravilno izložene jer „tvrde prosvjedatelji, da je na samom biralištu, pri samom izbornom činu, izborna deputacija neke tek onda uvrštivala u izbornu listinu“.¹⁴⁰ Zahtjev je u saborskoj raspravi odbijen te je konstatirano da je izbor pravovaljan.¹⁴¹ Slično je bilo i na izborima 1884. godine. Na izborima održanim od 16. do 19. rujna 1884. Vjekoslav Tüköry ponovno je izabran u izbornom kotaru Daruvar za saborskog zastupnika ispred

¹³⁷ Viesti iz daruvarskog kotara, *Glasnik županije požeške*, br. 3., 18. I. 1896., 3.

¹³⁸ Iz kotara daruvarskog, *Narodne novine*, br. 157., 22. VII. 1890., 3.

¹³⁹ Ivo, PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848-2000.*, Zagreb, 2000., 197.-198.

¹⁴⁰ *Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Tiskara narodnih novinah, Zagreb, 1904., 1273.

¹⁴¹ PERIĆ, II., 197.

Khuenove Narodne stranke.¹⁴² Na tim izborima je autokracija novog hrvatskog bana Khuena tek uzimala zamah. Povjesničar Rudolf Horvat ističe razna izborna nasilja te ističe sedam zastupnika u okviru Narodne stranke „koji nijesu po srcu i uvjerenju Hrvati“, pri čemu navodi tri grofa iz obitelji Pejačević (birani u Našicama, Kutjevu i Virovitici), grofa Jankovića (biranog u Suhopolju), grofa Gustava Normanna (biran u Valpovu), grofa Antuna Khuena (biran u Vin-kovcima) i „pravi rođeni Madžar Vjekoslav pl. TŰkőry“ (biran u Daruvaru).¹⁴³

Nakon izbora daruvarski župnik Stjepan Tadić, blizak neodvišnjacima (Neodvisna narodna stranka), tužio je Vjekoslava TŰkőrya za „prekršaj uvriede poštenja“ te je kotarski sud u Daruvaru uputio tužbu prema Saboru radi skidanja imuniteta i početka kaznenog progona. Međutim, Sabor je odbacio tu tužbu kao političku.¹⁴⁴

Još prije njegove pobjede na izborima 1884. vladine „Narodne novine“ pišu: „Izbornici kotara daruvarskoga su izabrali vlastelina daruvarskoga gosp. Vjekoslava pl. TŰkoryja de Algyeszt za svojega zastupnika na saboru hrvatskom, a povjerenjem hrvatskoga sabora bje g. TŰkőry izabran i za zastupnika na zajedničkom saboru u Budapešti. Izabran na temelju programa Narodne strane, gospodin TŰkory nije slavo tražio u blistavim govorih, već je nastojao, da svojim radom stvarno promakne blagostanje izbornoga svoga kotara. Da mu taj postupak izbornici i odobravaju, dokazao je sjajan doček na 10. ožujka o. g., koji mu oni pripraviše. Boraveći preko pet nedjeljah u Budapešti, neumorno je TŰkory nastojao, da zadaću narodnoga zastupnika što valjanije reši, da pomogne narodu, kojog zastupa. On je sve svoje sile uložio, da izposluje koncesiju za gradnju željeznice Barč-Daruvar-Pakrac, koja spajajuć mjesta dosta napućena, i tekuć priedjelom bogato od naravi obdarenim, ima zapuštenu inače okolicu novim životom preporoditi. Zahvalni narod znajuć cieniti patriotični trud gosp. TŰkorya, izrazi mu svoju zahvalnost srdačnim dočekom. (...) Već od ranoga jutra opažalo se u Daruvaru živahnije gibanje, koje se u večer okonča sjajnom razsvjetom celoga trga i proliepom bakljadom na čast zastupniku TŰkoryu. Prekrasan bijaše pogled na razsvietljeni Daruvar. Do 70 po izbor gradjanah daruvarskih, noseć u rukuh što lampione, što baklje, praćeni glasbom, vatrogasnom četom i silnom svjetinom, koracaju pred vlastelinski grad. U ime občinstva pozdravi zastupnika TŰkorya načelnik daruvarski gosp. Janković toplim patriotičnim govorom (...). Gosp. TŰkory zahvaljujući se na tom odlikovanju, spomenu sa svoje strane zahvalno one, koji su učinili, da je njegovo nastojanje bilo uspješno, a to su svietli ban grof Khuen-Hedervary, hrvatski ministar Koloman pl. Bedeković i ministar-predsjednik Tisza. Obadva govora popraćena su gromkim

¹⁴² PERIĆ, II., 261.

¹⁴³ Rudolf, HORVAT, *Slavonija – povjesne rasprave i crtice, knjiga I.*, Zagreb, 1936., 49.

¹⁴⁴ *Kronologički i alfabetički Našastari k stenografskim zapisnicima Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za trogodište 1884. – 1887.*, Tiskara Kraljevske zemaljske tiskare, Zagreb, 1899., 364.

„živio”. Svečanost ukrasiše dvie milozvučno i složno odpjevane pjesme na čast zastupniku Tükoryu, a razsvjeta trajaše do mrko doba noći.¹⁴⁵

Sve do svoje smrti, Vjekoslav Tüköry de Algyest uz pomoć je Khuenova izbornog aparata i režimskih nasilja dobivao većinu u daruvarskom kotaru. Ponovno je izabran za zastupnika u Sabor na izborima 1892. godine, kada je od 90 zastupnika vladina Narodna stranka osvojila njih 78, Stranka prava 8 i Srpska samostalna stranka 2.¹⁴⁶ I na izborima 1897. godine Vjekoslav Tukory je pobjedio u ime Narodne stranke te je izabran u Sabor za razdoblje od 1897. do 1902. godine.¹⁴⁷ U nekoliko posljednjih izbora uopće nije imao protukandidata. Iako nije bio aktivan saborski zastupnik, Vjekoslav Tukory de Algyest je na lokalnom nivou kao saborski zastupnik i bogati vlastelin akumulirao značajnu moć.¹⁴⁸

6. Zasluge obitelji Tüköry de Algyest za izgradnju daruvarske željeznice

Velika je zasluga Vjekoslava Tüköryja u realizaciji projekta izgradnje željeznice koja će prolaziti kroz daruvarski kraj. Njegova uloga glede početka gradnje željezničke pruge Barcz – Daruvar – Pakrac, prema svim podacima, bila je ključna. Osobnim zalaganjem te veze s odlučujućim krugovima u Budimpešti pripomogle su ishodu i građenju pruge Barcz – Pakrac. O tome svjedoče i riječi bana Khuena delegaciji podžupanijske skupštine pakračke u lipnju 1884. godine, kada je s osobitim priznanjem „spomenuti požrtvovni uprav trud koji su članovi deputacije gospoda Vjekoslav pl. Tüköry i ravnatelj dobarah Ljudevit Stein, uložili u to (...)”¹⁴⁹ I u njegovu nekrologu iz 1903. godine posebno je istaknuto kako piše *Glasnik županije požeške*: „Željeznica, što juri kraj Daruvara, njegovo je djelo, a mnoge su kulturne institucije Daruvara i okolice nalazile u njemu toplog zagovornika.”¹⁵⁰ Uostalom, treba napomenuti da se Vjekoslav Tüköry nalazio u upravnom odboru dioničkog društva za izgradnju željezničke pruge Barcz – Pakrac.¹⁵¹

Vicinalnu prugu su gradile *Carsko kraljevske Južne željeznice*. Pruga je bila sagrađena te je 30. svibnja 1885. prvi vlak ušao u Pakrac.¹⁵² Nekoliko mjeseci kasnije dovršena je i pruga

¹⁴⁵ Doček narodnog zastupnika Tükörya, *Narodne novine*, br. 63., 15. III. 1884., 3.

¹⁴⁶ PERIĆ, II., 301.

¹⁴⁷ Novi sabor, *Pravi prijatelj naroda*, br. 11., 28. V. 1897., 2., Narodni zastupnici, *Glasnik županije požeške*, br. 21. 22. V. 1897., 3.

¹⁴⁸ Čini se da je bio aktivniji na Ugarskom saboru. S konferencije hrvatskih zastupnika u Budimpešti, *Narodne novine*, br. 223, 29. IX. 1883., 2.

¹⁴⁹ Deputacija podžupanijske skupštine pakračke, *Narodne novine*, br. 137., 15. VI. 1884., 3.-4.

¹⁵⁰ Vjekoslav pl. Tüköry, *Glasnik županije požeške*, br. 17., 25. IV. 1903., 2.

¹⁵¹ Vijoleta, HERMAN-KAURIĆ, *Krhotine povijesti Pakraca*, Slavonski Brod, 2004., 246.

¹⁵² Željeznica iz Barča u Pakrac, *Narodne novine*, br. 129., 9. VI. 1885., 3.

Suhopolje – Daruvar koja je predana u promet 18. rujna 1885., pri čemu su TŰkőryjevi u kupališnom perivoju priredili veliku proslavu.¹⁵³

Nema sumnje da je izgrađena željeznička mreža predstavljala snažan poticaj razvoju daruvarskog vlastelinstva i gospodarskom usponu TŰkőryjevih, ali generalno i stanovništvu Daruvara i okolice. Oporbeni list *Pozor* naglašavao je da će projekt izgradnje željeznice biti iskorišten jedino u svrhu izvoza slavonskog drva u inozemstvo s posjeda vlastelinstava Lippe, TŰkőry, Janković i ostalih vlastelina.¹⁵⁴ Možemo se složiti sa stavom dosadašnje historiografije da sa željeznicom jača mađarski utjecaj, ali je djelomično sporno to da „značajnu prepreku bržem razvoju grada predstavlja upravo TŰkőryjevo vlastelinstvo i željeznička mreža koja se nalazi u rukama mađarskog kapitala“.¹⁵⁵ Neosporno je to da je izgradnja željeznica u Hrvatskoj i Slavoniji bila potčinjena interesima austrijske, a zatim mađarske ekspanzije; pruge su „građene najvećim dijelom za povezivanje Budimpešte s Jadranom (pravac sjever – jug), s ciljem rasijecanja hrvatskoga gospodarskog područja, a njegove odvojene dijelove se pokušavalo vezati za poslovne centre i financijske ustanove u Mađarskoj“.¹⁵⁶ Točno je to da su mađarski krugovi gušili razvoj hrvatskog poduzetništva i industrije kao konkurencije u interesu mađarskoga kapitala i mađarske industrije, no generalno gledajući, taj politički pritisak na hrvatsko gospodarstvo nije bilo moguće posve provesti u onom obimu kako su ga zamišljali mađarski politički krugovi te je i ban Khuen prilagođavao svoju politiku u skladu s koncepcijom „modernog unionizma“.¹⁵⁷ Prema podacima *Društva Južnih željeznica* na pruzi Barcz – Pakrac prevezeno je svake godine oko 10.000 komada rogata stoke i oko 4.000 kola ostale robe, a od te je količine oko 500 vagona išlo za inozemstvo.¹⁵⁸

Osnovna struktura industrijskih poduhvata u građanskoj Slavoniji do krize 1873. godine, uz tradiciju stare staklarske proizvodnje, ostala je usmjerena na preradu agrarnih sirovina te postupnim uvođenjem strojeva u eksploataciju šumskog bogatstva. Iako je postojao početni zamah u procesu povezivanja veleposjedničkih krugova uz industrijsko poduzetništvo, on se brzo ugasio pod udarom jačih industrija iz Ugarske i Češke te tada u preradi drva krupni ve-

¹⁵³ Josip, MATUŠEK, Daruvar prije Prvog svjetskog rata, u: *Daruvar*, 29.

¹⁵⁴ Naše željeznice, *Pozor*, br. 40, II 1884., 1.

¹⁵⁵ Josip, MATUŠEK, *Nepoznati Daruvar*, katalog izložbe, MGZ, 1986.

¹⁵⁶ Zvonimir, JELINOVIĆ, *Borba za jadranske pruge i njeni ekonomski ciljevi*, Zagreb, 1957., VIII. (Predgovor Mije Mirkovića).

¹⁵⁷ Detaljnije u: Mirjana, GROSS, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907.*, Beograd, 1960. te Vladimir, STIPETIĆ, *Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820. – 2005.)*, Zagreb, 2012., Stjepan, MATKOVIĆ, Ban Khuen-Hedervary – značenje i utjecaji, *Povijest u nastavi*, 2003., 39.

¹⁵⁸ Josip, GORNIČIĆ-BRDOVAČKI, Razvitak željeznica u Hrvatskoj do 1918. godine, *Građa za gospodarsku povijest Hrvatske*, JAZU, 1952., 199.-200.

leposjednički pogoni postaju u sve većoj mjeri domena stranoga kapitala, koji će do kraja 19. stoljeća imati bitnu i važnu ulogu u industrijskom gospodarstvu Slavonije.¹⁵⁹

Osim u izgradnji pruge Barcz – Daruvar – Pakrac sredinom 1880-ih, Vjekoslav Tüköry bio je sredinom 1890-ih godina uključen u dobivanje koncesije zajedno s grofom Aladarom Jankovićem za izgradnju pruge Sisak -- Kutina -- Pakrac -- Požega – Osijek. Međutim, taj projekt nije zaživio, sagrađena je tek uskotračna željeznica iz Pakraca preko Bučja na Zvečevo.

7. Gospodarska aktivnost obitelji Tüköry de Algvest u iskorištavanju slavonskih šuma

Slavonski i srijemski veleposjednici poslovali su sa svojim zemljama na principu pruskog plemstva, plasirajući svoje proizvode u središte Austro-Ugarske Monarhije. Njihov je predstavnik bio ban Khuen-Héderváry, čija je obitelj imala posjed u Nuštru kraj Vukovara, otpremajući proizvode Dunavom u velike gradove srednje Europe. Plemstvo je osobito rado podizalo pilane, a u većem broju su modernizirali poljoprivredu vršilicama i drugim poljoprivrednim strojevima. Za razliku od Jankovića koji su se teško odlučivali za industrijske poduhvate i vidjeli veliki rizik toga posla, Tukoryjevima uspijeva upravo uspjesima u industriji preuzeti plemićke šume i posjede. Na mjesto osiromašenoga srednjeg plemstva koje se ne snalazi u novim uvjetima pojavljuju se novi vlasnici, nerijetko plemstvo iz Njemačke i Ugarske. Velika kriza 1873. (slom bečke burze) srušila se na plemstvo u Hrvatskoj koje nije imalo zadovoljavajuće rezerve. Šume se počinju smatrati većim bogatstvom od oranica, za čiju je obradu bilo potrebno plaćati nadničare. Veleposjednici – plemići u Slavoniji – imaju vrlo dobre veze s mađarskim kapitalom. Oni su često u upravnim županijskim strukturama, ali i gospodarstvenici kojima se daju dozvole za osnivanje poduzeća na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Pozivaju se često visoki državni službenici na večere i u lov te se tako ugovaraju poslovi.

Po dovršetku željeznice 1887. godine započeo je na posjedu Tüköryja u Siraču razvoj drvene industrije, što je privuklo brojne nove obitelji u mjesto: trgovce, obrtnike, činovnike, radnike i upravo je taj priljev stanovništva potaknuo i gradnju mjesne crkve Pohoda Blažene Djevice Marije u Siraču. Angažirani su stručnjaci iz Ugarske te je kvaliteta obrade drva brzo rasla. Proizvodi se plasiraju u zapadnu Europu, a često proizvodi sudjeluju i na europskim gospodarskim sajmovima. Tako krajem 1882. na sajmu u Trstu Alekandar pl. Tüköry dobiva zlatnu kolajnu za šumske proizvode.¹⁶⁰ Parnu pilanu francuske tvrtke *Société d'Importation de Chêne*, na mjestu današnjeg Dalita, Tüköryji nakon 1883. preuređuju u paromlin, no njegov se rad ubrzo gasi.¹⁶¹

¹⁵⁹ Detaljnije u: Igor, KARAMAN, Počeci industrijske proizvodnje u Slavoniji (1850. -- 1860.), *Radovi Filozofskog fakulteta – Odsjek za povijest*, br. 6., 1968., 97.-109.

¹⁶⁰ Trojedna kraljevina, *Narodne novine*, br. 225., 2. X. 1882., 3.

¹⁶¹ Miloslav, SOHR, *Daruvar. Urbanističko-graditeljski razvoj grada*, Daruvar, 2012., 57.

Iskorištavanje šumskoga bogatstva Slavonije bilo je vrlo rašireno. Poduzetnik B. Schmidt iz Daruvara podiže 1878. godine pilanu u Poganom Vrhu, kapaciteta 5.000 m³ oblovine; 1879. godine u Siraču, kapaciteta 15.000 m³; 1880. godine u Bijeloj, kapaciteta 15.000 m³ oblovine i 1881. godine u Šupljoj Lipi, kapaciteta 10.000 m³ oblovine. T. Taxis iz Daruvara 1880. godine izgrađuje pilanu u Poljanici, kapaciteta 9.000 m³ oblovine. Belgijski industrijalac M. de Lamarche podiže 1881. godine pilanu u Đurđenovcu, s pet jarmača i kapaciteta 25.000 m³ oblovine. Tvrtka *Union des usines et des exploitations forestieres de Nasic* gradi pilane u Ljeskovici 1895. godine.¹⁶² Prve parne pilane u Posavini (kod Županje) osnovane su u Vrbanji. Tvrtka *S. de Chene* iz Pariza, pušta u rad pilanu u Vrbanji 1892. godine, gdje godinu dana kasnije podižu pilanu i poduzetnici austromađarskoga kapitala Krafft i Tüköry iz Pešte. U mjestu ista tvrtka otvara i privatnu školu.¹⁶³ U općini Drenovci nalazi se rezaonica drva tvrtke Krafft i Tüköry i drug., koja izvozi svoju šumsku građu u inozemstvo.

Zanimljivo da se po pitanju ove šumske tvornice oglasio hrvatski književnik Antun Gustav Matoš kao novinski izvjestitelj s Pariške izložbe 1900. Godine, kada je konstatirao da tvrtka Krafft-Tüköry izlaže svoje proizvode u Ugarskom paviljonu te da hrvatski mediji neistinito izvještavaju da je Kraljevina Hrvatska i Slavonija posve samostalno predstavljena na izložbi u Parizu.¹⁶⁴ U izvješću upravne općine Drenovci iz 1897. stoji da je gospodarstvo općine u nazadovanju posebno što se tiče obrta i trgovine. U izvješću dalje stoji: „U ovoj se općini nalazi rezaonica trg. tvrdke Krafft i Tüköry i drug., koja exportira svoju šumsku građu u inozemstvo. Ova tvrdka nalazi se sa radnjom u Šumi "Sočna" koja broji do 300 radnikah i 47 osobah činovnikah i poslužnikah. Ova tvrdka posjeduje imetak dovoljan za potporne blagajne za uzdržavanje svojih oboljelih radnikah u bolnici Vrbanjskoj, te nemogu izkazati u tu svrhu određeni imetak, pošto jamči sa svojim prihodom od posaoice.“¹⁶⁵

Obitelj Tüköry posvetila je pozornost i zdravlju svojih šumskih radnika. Prema izvješću Zemaljske vlade, privatne bolnice bez prava javnosti bile su: Bolnica grofa Erdödy u Novom Marofu s 14 kreveta, Bolnica privatnog društva u Virovitici s 14 kreveta, Bolnica vlastelinstva Tüköry u Daruvaru s 8 kreveta, Bolnica fabričke firme Gutman u Belišću kod Osijeka s 24 kreveta, Bolnica muških radnika u Vrbanji s 30 kreveta i Bolnica milosrdnih sestara u Đakovu s 10 kreveta. Sve su bolnice imale po jednog liječnika.¹⁶⁶ Godine 1894. veleposjednik Vjekoslav

¹⁶² Josip, IŠTVANIĆ, Alan, ANTONOVIĆ, Krešimir, GREGER, Stjepan, PERVAN, Vladimir, JAMBREKOVIĆ, Zlatko, BENKOVIĆ, Marijan, KAVRAN, Pilanarstvo u Republici Hrvatskoj I. dio – Povjesni pregled hrvatskog pilanarstva, *Drvna industrija*, br. 59. (3.), 2008., 124.

¹⁶³ Ivan, KOVAČEVIĆ, *Ekonomski položaj radničke klase u Hrvatskoj i Slavoniji: 1867 – 1914.*, Beograd, 1972., 39.

¹⁶⁴ Antun G. MATOŠ, *Sabrana djela*, svezak III., (Pariz 15. VIII. 1900.), Zagreb, 1976., 201.

¹⁶⁵ Vilim, MATIĆ, Upravna općina Drenovci 1897. godine, *Hrašće*, br. 21., 2000., 63.

¹⁶⁶ Risto, JEREMIĆ, *Zdravstvene prilike u jugoslavenskim zemljama do kraja XIX. veka*, Zagreb, 1935., 71.

Tüköry otvara bolnicu šumskih radnika u Siraču u kojoj je 1896. liječeno 840 bolesnika. Imala je jednog liječnika i 8 kreveta.¹⁶⁷

Osim aktivnosti u eksploataciji šumskog bogatstva, obitelj Tukory bavi se i bankarstvom. Vjekoslav Tüköry bio je jedan od osnivača *Daruvarske pučke dioničke štedionice* 1888. godine, koja je iz godine u godinu poslovala s dobitkom. Tako je 1895. godine imala dioničku glavnica od 60.000 forinti (1.200 dionica po 50 forinti) te zasebnu zakladu od 13.500 forinti. Te godine je dobitak iznosio 12.584 forinte (s prijenosom iz 1894. godine), pri čemu je svakom dioničaru isplaćena dividenda od 6 forinti (22% po dionici).¹⁶⁸ Nakon njegove smrti predsjednik ravnateljstva Dioničarske pučke štedionice u Daruvaru postao je njegov sin Antun Tüköry.¹⁶⁹

Kao ugledan i bogat vlastelin, Vjekoslav Tüköry de Algyest bio je nazočan svakoj značajnijoj investiciji na daruvarskom području koju je pokretala požeška županija. Tako je pri odluci gradnje novog mosta na Ilovi kod Sokolovca ili gradnje ceste Dežanovac – Kreštelovac – Sokolovac krajem 1896. godine Vjekoslav Tüköry dao svoju suglasnost i materijalnu potporu.¹⁷⁰ Također ni svaka regulacija potoka Ilove nije mogla proći bez nazočnosti obitelji. Tako *Narodne novine* javljaju: „Vjekoslav pl. Tüköry de Algyest, vlastelin daruvarski i narodni zastupnik, stupio je u dogovor sa kr. kotar, oblasti, u pogledu regulacije potoka Ilove odnosno mlinovah ležećih na istom potoku. Inicijativom kulturnog odbora, a napose podporom kr. žup oblasti imenovan je u tu svrhu tehnički vještak, te posao regulacije potoka Ilova iako polagano, ono svejedno napreduje.“¹⁷¹

Smrt Vjekoslavova oca Aleksandra Tukoryja 1895. godine nije značajno promjenila stvari.¹⁷² Vlastelinstvo Daruvar-Sirač-Uljanik je ravnopravno raspodijeljeno među njegovim sinovima Antunom, Vjekoslavom i Eugenom te Margitom udatom Biderman. Diobom vlasništva Margita Biderman dobila je vlastelinsko dobro Uljanik, koje ubrzo preuzima njezin suprug Oto Biderman (1852. – 1905.), kao novi vlastelin. Prilikom primopredaje vlasništva i nakon dolaska novoga gospodara skupilo se mnoštvo stanovništva općina Uljanik, Dežanova i Antunovac, od inteligencije do seljaštva, da požele sretan dolazak novom vlastelinu.¹⁷³

* * *

¹⁶⁷ <http://www.sirac.hr/posts/post/166/povijest> (2.3. 2017.)

¹⁶⁸ Novčani zavodi u našoj županiji, *Glasnik županije požeške*, br. 16., 2. V. 1896., 3.

¹⁶⁹ *Strossmayer koledar za 1907.*, Zagreb, 1907.

¹⁷⁰ Iz daruvarskoga kotara, *Glasnik požeške županije*, br. 47., 31. XI. 1896., 3.

¹⁷¹ Iz kotara daruvarskoga, *Narodne novine*, br. 157., 22. VII. 1890., 3.

¹⁷² Aleksander pl. Tukory, *Glasnik županije požeške*, br. 21., 25. V. 1895., 3.

¹⁷³ Dolazak novog vlastelina u Uljanik, *Glasnik županije požeške*, br. 21., 22. V., 1897., 3.

Tek je smrt Vjekoslava Tüköryja de Algyesta, koji je preminuo 18. travnja 1903. godine u Budimpešti u dobi od 46 godina, kako javljaju zagrebačke *Narodne novine*, „nakon dugog bolovanja“, donijela značajne promijene u obitelji. U nekrologu se ističe da je Vjekoslav Tüköry nesumnjivo bio pokretač gospodarske i kulturne djelatnosti u trgovištu Daruvar u zadnja dva desetljeća, u kojem je nekoliko puta biran u hrvatski Sabor u ime Narodne stranke. Povodom njegove smrti na daruvarskim kućama pojavile su se crne zastave, a zastupništvo trgovišta Daruvar izrazilo je saučešće obitelji. Isto su učinili i predstavnici hrvatskog Sabora, predsjednik Vaso Gjurgjević i predsjednik Kluba Narodne stranke, grof Stjepan Erdody. Prema izvješću *Narodnih novina* tijelo Vjekoslava Tüköryja bit će prevezeno iz Budimpešte u Daruvar, gdje će biti sahranjen u obiteljskoj grobnici 21. IV. 1903. godine.¹⁷⁴ Istu vijest javlja i *Glasnik županije požeške*, dodajući da je pokojnik bio članom zajedničkog Ugarsko-hrvatskoga Sabora i da je često boravio u Budimpešti.¹⁷⁵ Kao utjecajnom članu šumarskog društva o njegovoj smrti piše i *Šumarski list*: „Vjekoslav pl. Tukory veleposjednik, narodni zastupnik i višegodišnji član našega hrv.-slav. šumarskoga društva preminuo je 20 pr. mj. nakon kraće bolesti u dobi od 47 godini u Budim-Pešti, gdje je i sahranjen. 'Pokoj mu vječni.'“¹⁷⁶

Čini se da je njegova smrt bila donekle odlučujuća za budućnost obitelji. Iako njegova žena, Paola Tüköry, rođ. Falkenberg 1904. godine podiže, u uspomenu na svog preminulog supruga, pseudogotički dvorac (sedam kilometara od Daruvara) za svoju kćerku Mariju (Marijin dvorac), obitelj iduće godine rasprodaje svoj vlastelinski posjed i odlazi iz Hrvatske.¹⁷⁷ Za dvorac i malo naselje oko njega prevladalo je ipak mađarsko ime Dioš (zbog mnogih orahovih stabala oko njega).¹⁷⁸ Godine 1905. obitelj Tüköry prodaje svoje vlastelinstvo *Hrvatskoj poljodjelskoj banci*, koja je imanje rasparcelirala i namjeravala prodati seljacima.¹⁷⁹ Vlastelinski dvor namjeravao je kupiti od banke nadbiskup zagrebački Ante Bauer (član upravnog odbora Hrvatske poljodjelske banke) za svećenički mirovinski fond, ali to nije realizirano, prema Ettingeru jer je bilo preskupo održavati tako veliku zgradu.¹⁸⁰ Nakon sloma Austro-Ugarske daruvarska općina kupuje dvorac 1920. godine, kao posljednju imovinu obitelji Tüköry u Daruvaru.¹⁸¹

¹⁷⁴ Vjekoslav pl. Tukory, *Narodne novine*, br. 89., 20. VI. 1903., 3.

¹⁷⁵ Vjekoslav pl. Tukory, *Glasnik županije požeške*, br. 17., 25. IV. 1903., 2.

¹⁷⁶ Alois pl. Tüköry, *Šumarski list*, br. 5., 1903., 224.

¹⁷⁷ O tome svjedoči i natpisna ploča na dvorcu (koje više nema) ovim tekstom: „Bog blagoslovio ovu kuću koju je sagradila gđa. udovica od Tüköry Alajoša, rođena Falkenberg Paula, A.D. 1904. na spomen svog supruga.“

¹⁷⁸ OBAD ŠĆITAROCI-BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, 122.-125.

¹⁷⁹ OBAD ŠĆITAROCI-BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, 117., SZABO, 94.

¹⁸⁰ Mijo, ETtinger, *Stogodišnjica daruvarske župe 1821. – 1921.*, Zagreb, 1922., 22.

¹⁸¹ OBAD ŠĆITAROCI-BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, 117.

SUMMARY

Contribution for the knowledge on the history of the noble family Tüköry de Algyest in Daruvar during the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century

This paper brings forth data on the Jewish family of nobles Tüköry de Algyest under Hungarian influence based on periodicals (*Glasnik županije požeške, Narodne novine*). They purchased the Daruvar feudal possessions from the noble family of Janković in 1879. In little more than a quarter of a century, this noble family invested a significant sum into the development of the possessions, Daruvar trade market, as well as other possessions. The political and economic action of its most esteemed member, nobleman and parliament member Vjekoslav Tüköry de Algyest is especially important. He used Hungarian capital to develop and completely control the state in the Daruvar trade market and its surroundings. The activity of the Tüköry de Algyest family in this period was key for the development of the economic and cultural life of the Daruvar region.

Key words: Tüköry de Algyest, Daruvar, economy, politics, culture.